

Kas bijis, tas bijis

Sergejs Kruks

Latviešiem patīk runāt par identitāti. Tiesa, lielākoties par kolektīvo nacionālo identitāti, tās saglabāšanu, attīrīšanu un kopšanu. Identitātes saturs – atbildes uz jautājumu „kas mēs esam?” – parasti tiek pielāgots kādam iedomātam ideālajam „mēs” tēlam. Atcerēsimies kaut vai dzejnieka Imanta Ziedoņa veltos centienus inventarizēt identitāti: ekspertu grupai bija jāatlasa tipiski etniskās vērtības un jāpasludina tās par īstās latvietības kritērijiem. Neskaitāmās brigādes apsaimniekoja „ārējā tēla” veidošanai piešķirtās finanšu tāmes. Pašaprakstīšanas projektiem ir neapšaubāma politiskā sastāvdaļa – intelektuālās un mākslas elites vēlme attīrīt kolektīvo atmiņu tā, lai tajā nepaliktu norādes uz pašu sniegto ieguldījumu varas attiecību uzturēšanā un attaisnotu nenotikušo disidentismu padomju Latvijā. Divi iemesli liedz ierindas indivīda ikdienišķās dzīves pieredzei, sociālajai vēsturei vietu nacionālās atmiņas datu bāzē. Jo šis ir stāstījums par izredzētiem cilvēkiem un par „augstām” kultūras vērtībām. Rezultātā identitāte zaudē būtisku kvalitāti – nepārtrauktību. Arnis Balčus piedāvā atjaunot sevis temporālo izjūtu, leģitimējot nepretenciozo sadzīvisko pieredzi. Tās ietvarā padomju bērna un pusaudža gados tapa pieaugušā Eiropas Savienības pilsoņa sociālā identitāte.

To, kāpēc šīs izstādes mērķis ir svarīgs latviešu pašreferenci, pierāda nesen izdotā fotoalbuma „Latvijas valsts 90 gadu” koncepcija. Ilustrāciju atlases principi apliecina gandrīz vai šķirisku sacensību par pasaulīgu varu. No mūsdienu antikomunistiskās valsts ideoloģijas raugoties ir pārsteidzoši, ka vairāk dzīvesprieka, patiesu emociju, vienkāršuma ir redzams padomju laika fotogrāfijās: cilvēki iet skolā, rotaļājas, precas un dzemdē bērnus, būvē ceļus, kopj dobes, brauc ar riteni... Kamēr neatkarīgajā un demokrātiskajā Latvijā ikdienā notiek vien oficiālie valsts varas pasākumi un darītāji ir prezidenti, karaļi, militārie pavēlnieki, Latvijas vārdu pasaulē nesošie sportisti un mākslinieki, kā arī „sabiedrībā pazīstamie cilvēki” no dzīves

stila žurnālu lappusēm.

Arņa Balčus veiktās rekonstrukcijas liek padomāt par vēl vienu identitātes temporalitātes nelaimi – vizuālo liecību trūkums. Runa nav par to, ka padomju pilsoņiem nebija „ziepju trauku”, lai iemūžinātu savu ikdienas dzīvi. *Smena 8M* bija lēta, vienkārša un uzticama kamera. Taču nebija pieņemts fotografēt ikdienas dzīves tecējumu; amatieri steidzās konstruēt citādāku dzīvi, izvēloties „skaistāku” skatu, nostājoties „atbilstošākā” pozā un tēlojot „pareizu” sejas izteiksmi. Šo vienkāršo cilvēku tieksmi tēlot kameras priekšā brīnišķīgi izmantoja Dmitrijs Baltermancs, iestudējot sadzīviskas žanriskas ainas. Arnim Balčum šis darbs bijis grūtāks, jo viņam bija jāvizualizē tas, kas palika tikai atmiņas tēlos.

Kā strādā šīs fotogrāfijas? Indeksālā daba liek attēlu uztvert kā realitātes nospiedumu. Tātad, bildēs redzamā dzīve ir īstenība, lai arī daži attēlotie elementi vairs šķiet nepiederīgi šodienas priekšmetu pasaulei. Taču to var izskaidrot, piemēram, ar kadrēšanas īpatnībām. Pameklējot bēniņos, antikvariātos un sīkumtirgos, var atrast visus vajadzīgos rekvizītus un atgriezt tiem kādreizējo dzīvi. Dažos vēstījumos ikoniskajā līmenī fotogrāfs lauž laika robežas, ievadot pagātnes scenogrāfijā nepārprotami šīs dienas cilvēkus. Viņi ne tikai apzināti meklē pagātnes liecības, bet acīmredzot dzīvo tajā pašā cilvēciskās dzīves realitātē, kas mainās daudz lēnāk, nekā apkārtējie priekšmeti. Tāpēc Arņa Balčus fotogrāfijās ir ne tikai rekonstrukcijas pēdas, bet tām piemīt arī simboliskā jēga - šī pagātne ir klāt arī mūsdienās. Butaforija ir citādāka, bet cilvēku prakses pēc būtības paliek tās pašas. *Gaišņiki* jeb ceļu policisti, kuru korumpēto tēlu nemitīgi spodrināja Iekšlietu ministrijas sponsorētās kinofilmas, šodien valkā glaunāku uniformu un brauc ar smukāku mašīnu. Lai vai kā, bet smalkāks ārējais tēls uzvedību nav mainījis. Valsts simboliskās kārtības sargi gan tad, gan tagad trenkā lauku tantes par laikmetam atbilstošu karogu nepacelšanu pie

savām savrupmājām. Izglītības ministrijas štata darbinieki joprojām rēķina, cik daudz piena skolēnam ir jāizdzer mācību gadā.

„Kolektīvā amnēzija” ir tikai metafora. Tīšuprāt regulēt informācijas plūsmas par cilvēku izdzīvoto pieredzi nav iespējams. Smadzeņu datu bāzes netiek neglābjami izdzēstas – var pazust vien atslēga, norāde par piekļuves ceļiem. Iesprostotā informācija cenšas izlauzties ārā kā pārteikšanās, sapnis vai mākslas darbs, jo cilvēks vēlas izjust un izprast savas individuālās neatkārtojamās identitātes nepārtrauktību. Sliktākajā gadījumā šī nospiestā informācija pārtop psihosomatiskās dabas simptomā, kas nedod fizisku mieru sev un citiem. Tāpēc Arņa Balčus fotogrāfijas var uzskatīt par terapiju. Fotogrāfs pārkontekstualizē pagātnes pieredzi, apliecinot, ka arī ikdienišķā ierindas cilvēku dzīve var kļūt par mākslas galerijas apmeklētāju intereses objektu. Kļūstot par tādu, gluži dabiski tā top par publiskā diskursa tematu. Bet vārds, kā zināms, ārstē. Arī amnēzijas gadījumus.